

Col·lecció la Talaia, 2
ELS POBLES PERDUTS

XAVIER CORTADELLAS
I JUDIT PUJADÓ (*Coord.*)

Els pobles perduts

30 indrets oblidats de Catalunya

Il·lustracions de
LLENAS LLENSA

edicions
Sidillà

La Bisbal d'Empordà, 2012

Edicions Sidillà Scp.

Carrer Catalunya, 4
7100 La Bisbal d'Empordà
Tel. 628269186 i 669607516
www.edicionssidilla.cat
info@edicionssidilla.cat

© *del text*: els seus autors

© *de les il·lustracions*: Albert Llenas Llena

© *de la il·lustració del Camp de la Bota*: Jordi Vilalta

© *de l'edició*: Edicions Sidillà

Idea original: Edicions Sidillà

Disseny i maquetació: Grau Caballé

Correcció: Xavier Cortadellas

Impressió: Impremta Pagès. Anglès (La Selva)

ISBN: 978-84-938743-0-8

Dipòsit legal: GI-290-2012

Primera edició: febrer 2012

Tots els drets reservats.

AUTORS

Marta Alòs
Andratx Badia
Xavier Cortadellas
Marcel Fité
Xavier Lloveras
Miquel Martín
Isabel Olesti
Judith Pujadó
Joan Todó
Jordi Vilalta

SUMARI

☞ 11 ✂ **Introducció** ☞ El relat interromput

☞ 19 ✂ **Els pobles perduts**

CIUTAT DEL BORN, LA ☞ JUDIT PUJADÓ

21 ✂ El silenci després de la derrota

CAMP DE LA BOTA, EL ☞ JORDI VILALTA

41 ✂ L'altra memòria de Sant Adrià de Besòs

CONILL ☞ MARTA ALÒS

51 ✂ El pas inexorable del temps

CORBERA D'EBRE ☞ JOAN TODO

57 ✂ Les ruïnes absolutes

FAIÓ ☞ JOAN TODO

65 ✂ L'abisme de zinc

FINESTRES ☞ ANDRATX BADIA

75 ✂ El sospir de les pedres

- FITOR** ♣ XAVIER CORTADELLAS
87 ✿ Les Gavarres més marines
- FONOLL, EL** ♣ ISABEL OLESTI
101 ✿ Renascut de les runes
- ISCLES** ♣ XAVIER LLOVERAS
107 ✿ Entre barrancs
- MARMELLAR** ♣ ISABEL OLESTI
113 ✿ A l'ombra del campanar
- MOLINÀS** ♣ MIQUEL MARTÍN
119 ✿ Dos segles d'històries
- MUSSARA, LA** ♣ ISABEL OLESTI
127 ✿ El poble de boira i vent
- PEGUERA** ♣ JUDIT PUJADÓ
135 ✿ A recer del Cingle
- PERELLÓS** ♣ XAVIER CORTADELLAS
145 ✿ L'última frontera
- PINYERES I ALGARS** ♣ JOAN TODÓ
157 ✿ El dia a dia

PUIGCERCÓS VELL ● MARCEL FITÉ

165 ✿ El poble que es va ensorrar

PUIMANYONS ● MARTA ALÒS

177 ✿ Un balcó a l'infinit

QUERÓS ● JUDIT PUJADÓ

185 ✿ Entre el bosc i les aigües

RÚBIES ● MARTA ALÒS

197 ✿ Terra de llops

SALLENT ● MARCEL FITÉ

205 ✿ L'extinció

SANT CEBRIÀ DELS ALLS ● MIQUEL MARTÍN

217 ✿ El poble dels Centfocs?

SANT GENÍS DELS AGUDELLS ● JUDIT PUJADÓ

225 ✿ Allò que un dia també vam ser

SANTA EUGÈNIA DE RELAT ● JUDIT PUJADÓ

237 ✿ La parròquia adormida

SELMELLA ● ISABEL OLESTI

251 ✿ El record llunyà

SOLDUGA ● MARTA ALÒS

255 ✿ El paradís amagat

TALAIXÀ ● MIQUEL MARTÍN

265 ✿ El refugi de la utopia

TRAGÓ I BLANCAFORT DE NOGUERA

● XAVIER CORTADELLAS

273 ✿ Sota el domini de les aigües

VALLDARQUES ● MARCEL FITÉ

289 ✿ La bellesa precisa i incontestable

299 ✿ Els autors

304 ✿ Localització al mapa de Catalunya

INTRODUCCIÓ

EL RELAT INTERROMPUT

o vam llegir a l'epíleg del llibre *Pig earth* —Porca terra—, de John Berger: “El poble abandonat ha estat potser quasi sempre, i ho és avui amb tota certesa, una característica del medi rural: representa l'escenari dels que no han sobreviscut”. Però, mentre hi hagi algú que el recordi, ni res, ni ningú no acaba de ser mort del tot. Tampoc els pobles.

També a Catalunya, malgrat el seu dinamisme i malgrat el fet d'haver estat històricament i de ser encara un pol d'atracció per a tanta gent, hi ha pobles abandonats. Vam pensar que valia la pena publicar un llibre sobre alguns d'aquests pobles. Finalment, parlem de trenta. N'hi ha molts més, és clar. I, també podríem haver anat més enllà de la Catalunya històrica. No ho hem fet. Però, això sí, hi hem inclòs el nord de Catalunya que avui tanta gent coneix com la Catalunya Nord, i la Franja.

Vam anar a parlar-ne primer amb l'Ernest Costa, que és amic nostre i que és una de les persones que deu conèixer més a fons tots els territoris de la nostra llengua. Va animar-nos i ens va orientar. Ell, com tanta altra gent amb qui hem anat parlant després, continua aplegant sentiments i records al voltant d'aquests pobles. Perquè, afanyem-nos a dir-ho, són abandonats, però no són pobles morts. Els que hi van viure o els fills o els néts dels que hi van néixer i viure, han creat associacions, han endegat recerques, han publicat articles, han creat perfils al facebook o planes web on apleguen fotografies i part del relat del poble quan era viu. A molts d'aquests pobles se celebren un cop l'any aplecs o festes majors, s'hi va a dinar, s'hi diuen misses i s'hi fan tota mena d'actes. Ja avui, alguns han estat repoblats. I alguns tenen encara un o dos o pocs més veïns solitaris que hi resisteixen. A molts més, hi ha una associació que emprèn la tasca ingent de restaurar-ne les cases. En definitiva, molts dels pobles que us convidem a conèixer segurament no desapareixeran mai del tot. Aquest llibre també vol contribuir a què això sigui així.

Els pobles abandonats, els carrers buits, els masos rònecs i les cases espatllades formen part del devenir de la història, els arqueòlegs treuen sovint a la llum les seves restes. Sidillà (o Cidilianus), que és el nom de la nostra editorial, va ser també un poblat a l'alta edat mitjana: era i és entre Foixà i Sant Llorenç

de les Arenes, al límit del Baix Empordà i a tocar del que avui és oficialment l'inici del Gironès. Les arenes del Ter colgaven periòdicament Sidillà. Homes i dones van haver d'anar-se'n per sobreviure. Avui, Sidillà és un jaciment sense excavar, força desconegut. En sobresurt només la ruïna de l'església de Sant Romà i la poca gent que ho coneix en diu Sant Romanç de les Arenes. L'únic relat que ens ha deixat Sidillà és el que emana de les seves pedres i dels documents històrics on apareix. És un relat tancat. Provisionalment tancat. Entenguem-nos.

Això mateix va passar amb el poble de Montclús, a la Noguera. Va desaparèixer fa sis-cents anys. Avui, amb prou feines en queden les restes de l'església, al barri jussà del poble. La gent dels pobles veïns deia que la ira divina havia destruït Montclús a causa dels pecats dels seus habitants i que només se n'havia salvat una velleta que pregava a l'interior de l'església de Sant Urbà. Els capellans, ja se sap, han tret fruits massa sovint de les misèries. Era el miracle de Montclús. Avui sabem que va desaparèixer perquè el 3 de març de 1373 va patir un terratrèmol. Provisionalment també, doncs, sembla que el relat de Montclús s'hagi tancat. Qui sap si la recent reconstrucció de l'església donarà lloc a un nou relat que haurà començat en la nostra època.

“Fins fa relativament poc —escriu Berger a *Pig Earth*— els únics materials de què disposaven un poble i els seus habitants per a definir-se a sí mateixos

eren les seves pròpies paraules. El retrat que el poble feia de si mateix, a part de les fites físiques fruit del treball de cadascú, era l'únic que reflectia el sentit de la seva existència. Sense aquest autoretrat —i el fer safareig, que n'és la matèria bruta— el poble s'hauria vist obligat a dubtar de la seva pròpia existència.” Guiats per aquestes paraules i convençuts que ningú millor que els escriptors podria construir un relat sobre cadascun dels trenta pobles perduts que conformen aquest llibre, vam encarregar a deu autors a fer un text que havia de recollir els paisatges, la història i els relats dels últims habitants que hi van viure. També, si ho volien, el seu estat actual.

Teniu a les mans un recull de textos a mig camí entre la crònica periodística i el relat literari, uns textos que pensem que donen resposta a algunes de les preguntes que ens provoquen els llocs que han deixat de tenir vida. Així, doncs, d'aquests pobles sabrem les llegendes que se n'explicaven, els noms de les cases, les feines que feia la gent que hi va viure, les anècdotes, les cançons o les seves dites. Parracs d'una història que no s'ha acabat d'esvaire del tot. Sabrem també la misèria que hi passaven, els problemes que tenien, les il·lusions que no es van acabar d'acomplir. Qui visiti aquests pobles de la mà d'aquest llibre en sabrà els secrets que les pedres callen.

Volem pensar que ens ha tocat viure en el moment adequat per escriure aquests textos. Bona part

dels pobles de què parlem es van abandonar ara fa cinquanta o seixanta anys: hem trobat, doncs, prou persones que hi van viure i que ens han explicat el que en recordaven. A tots ells els volem agrair la gentilesa, l'atenció, i la voluntat de compartir amb nosaltres aquella part de la seva vida i aquelles coses que els avis i els pares els van explicar.

Quan a les causes de l'abandó, n'hi ha aparentment moltes: la construcció d'infraestructures, sobretot d'embassaments; els desastres naturals, el resultat d'algunes guerres... però, en el fons, llevat de les tres excepcions que indiquem al final, acaben concretant-se en les migracions camp-ciutat lligades a la industrialització. “Treballàvem pel viure i de vegades acabàvem l'any amb deutes” —recorda un testimoni. Molts van veure en la possibilitat de cobrar un sou cada mes la sortida de la misèria. La industrialització va comportar directament o indirecta la davallada de preus dels productes del camp i, sovint, un desprestigi del món rural i de les feines que s'hi feien. L'arribada de tractors i maquinària agrícola ha deixat fora de l'explotació les terres d'accés més difícil i les menys productives. Ara molts d'aquells camps són boscos. La globalització, també, ha acabat arruïnant indústries com la mineria o com el carbó, que s'havien convertit en l'eix vertebrador de la vida laboral d'alguns d'aquests pobles.

No hem volgut fer un llibre extensiu, sinó intensiu. No hem tingut en cap moment la voluntat de

parlar de tots els pobles abandonats que hi ha a Catalunya perquè no volíem fer un inventari, sinó una guia humana sobre una gent que va haver d'aprendre a viure lluny d'on va néixer i un retrat dels que hi han tornat decidits a recordar o a fer-hi una nova vida.

Escriure aquest llibre ha estat apassionant. Marta Alòs ha visitat els pobles de Conill, Puimanyons, Rúbies i Solduga. No era el primer cop que hi anava, ens deixa el regust de la bellesa d'uns paisatges que han convidat algun antic veí a tornar-hi. Joan Todó ha caminat per les Terres de l'Ebre. Ens parla dels records submergits de Faió, del pas de la guerra pel poble vell de Corbera d'Ebre i de les feines als veïnats de Pinyeres i Algars. Isabel Olesti ha visitat pobles com el Fonoll, reascut com a poble nudista, Marmellar, Selmella i la Mussara, on Olesti està molt unida perquè cada any, una nit, juntament amb altra gent, contribueix a què la Mussara reneixi per sentir a dir versos. Miquel Martín ha recorregut alguns pobles de la regió de Girona. De Molinàs, al nord d'un Alt Empordà que ja és, de fet, de la comarca mai reconeguda de la Marenda, fins a Sant Cebrià dels Alls, enmig de les Gavarres, i a Talaixà, a l'Alta Garrotxa. Marcel Fité, caminador incansable de les terres del Pirineu, ens fa entrar de puntetes al poble vell de Puigcerçós, amb la cautela que imposen les esllavissades, i a Valldarques i Sallent, on ens parla dels últims que hi van viure, bona gent de muntanya que afronten en solitud part

dels dies i nits de l'any. A més de Fitor, també a les Gavarres, Xavier Cortadellas ha visitat dos extrems del país: Perellós, el primer o el darrer poble de la Catalunya del Nord, l'última frontera de quan aquest país en tenia de pròpies, i Tragó i Blancafort de Noguera, dos pobles afectats per la construcció del pantà de Santa Anna i on els que hi van viure encara caminen sovint per les ruïnes del que un dia van ser els seus carrers i cases, arran d'aigua. Judit Pujadó ha visitat pobles submergits com Querós, la pàtria del bandoler Serrallonga. També Peguera, pàtria del maqui Ramon Vila, "Caracremada", i l'han acollida els que van viure a les masies que depenien de la parròquia de Santa Eugènia de Relat. Xavier Lloveras escriu sobre el poble d'Isclès, un de tants llocs abandonats com hi ha a les comarques de la Ribagorça més oriental. De petit, cada estiu anava a Areny, d'on és la seva mare. Hi continua anant. Molt a la vora, Andratx Badia ens parla de Finestres, on van viure i van néixer els seus avantpassats.

Completem el llibre amb tres excepcions que no ens han semblat gens forçades. D'una banda, Sant Genís dels Agudells, que avui dia és un barri de Barcelona presidit per edificis d'onze plantes, a tocar la vall d'Hebron, però que fa només 50 anys estava fet de masies i de camps. Ens ha fet l'efecte que el sentiment de pèrdua que molts barcelonins tenen dels carrers on van néixer es pot resumir en aquest cas. El Camp de la Bota és una segona excepció. Ens n'ha parlat Jordi Vilalta,

segurament una de les persones que coneix millor els que van viure a les barraques construïdes a la sorra de la platja i que van acollir milers de persones que van emprendre un viatge sense retorn des de pobles d'arreu de l'Estat Espanyol.

I en darrer lloc, i no obstant també el primer, la Ciutat del Born, aquest fragment de la capital catalana destruït arran de la derrota de 1714 i reaparegut amb les obres del mercat del Born. De la mà d'Albert Garcia Espuche, la capital de la Catalunya sobirana reviu, carrer per carrer, casa per casa. I, encara que pugui semblar increïble, hem pogut localitzar uns descendents directes d'aquella gent que hi va viure i que en guarden memòria oral, un relat transmès de pares a fills, i documents escrits, perquè aquell seu ascendent va ser consol d'Holanda a Catalunya. Al capdavant aquella derrota no és més enllà de set generacions de nosaltres i, com explica Garcia Espuche, hi ha persones a qui ens agrada circular amb el retrovisor posat. Ben entès, però: ens agrada perquè volem avançar i perquè pensem que, tal com diu un altre cop Garcia Espuche, s'ha de pensar, crear i difondre contemporàniament en presència del passat.